

KELL-E A KÖNYVHÖZ ELŐSZÓ?

Kell-e a könyvhöz előszó? A kérdésre válaszoló vélemények nem egyöntetűek. Móra Ferenc egyik kötetében — ismerve a kort, s a korfaragta embert — keserű iróniával ezeket írja: »*Az olvasó ha már rászánja magát, hogy regényt olvas, először megnézi a végét, ha az ízlik neki, akkor elkezd az elején, de az előszóhoz elvből nem nyúl.*« Egy másik író, Chevallier, a *Botrány Clochemerle*-ben c. szatirikus regény szerzője előszó s más magyarázat helyett könyvéhez néhány odavágó idézetet választott, melyek fölé ezt írta: »*Érnek annyit, mint egy előszó, csak kevésbé untatják az olvasót.*«

1.

Az előszavakkal szembeni előítélet régi keletű. S az elítélő véleményekre alapot adtak azok a bevezetők, utószók, s más magyarázatok, amelyek a régi világban keletkeztek — a szerzők és kiadók pénzvágya, reklám-igénye, s az uralkodó osztályok reakciós eszméi alapján. Így kapott meleg, lelkesítő előszót a limonádé-író Lin Yutang, Pearl Buck, a pornográf, élet-ellenes, szovjet-ellenes Arcübasev, de semmiféle méltatást, ismertetést nem kapott Móricz, Kaffka, Móra, s természetesen Solohov *A csendes Don* 1935-ös kiadásához, sem A. Tolsztoj *Kálvária* címen 1937-ben megjelent regényéhez. A példákat még hosszan lehetne sorolni. Amihez pedig magyarázatot fűztek, gyakran abban sem volt sok köszönet. Kazinczy *Fogságom naplójá-hoz* (1932) fűzött előszavában Alszeghy Zsolt így ír: »*Kazinczy kapta kap minden titokzatosságon... már a szabadkőművességben is nagyon tetszik neki a titkosság, ez vonja a Rózsarend felé, s ennek varázslata hat reá Martinovics társaságában is.*« Ime hát megtalálja az olvasó Kazinczy magatartására, a haladással, a forradalommal való kapcsolatára a »tudományos« választ: egyszerűen szerette a »titkos« dolgokat. Anatole France se jár jobban, a Vörös lilium (1935) előszava szerint »*együtt küzd a Dreyfus-pörben a fésületlen stílusú és mosdatlan szájú Zolával, s elszörnyülködve ír a magyarázat szerzője arról, hogy »végső napjaiban még a bolsevizmussal is kacérokodott» és ezért, mert »a könyvmolyból harcos lett... ezért estek ki a közönség kegyéből oly hamar A. France tetteknek számító művei.*« Az ostobaságnak, a hamisításnak, az ellenforradalmi propagandának e példáit még hosszan sorolni lehetne.

Nem felelné meg az igazságnak azonban, ha azt állapítanánk meg, hogy e korban csak ilyen magyarázatok születtek.

Voit egy lelkes, s kicsiny sereg, amely hű maradt az irodalom szolgálatához, s a nép szolgálatához. Sajnos — az állami s a társadalmi szervek jóvoltából — nem ők voltak a hangadók, hanem a reklámmesterek, a »lélek-búvárok«, a munkásosztálytól, a néptől rettegő, a néptől idegen magyarázatgyártók.

2.

A felszabadulás után az előszavak, a könyvekhez fűzött magyarázatok terén is döntően megváltozott a helyzet. Dolgozó népünknek végleg barátjává vált a könyv, könyvkiadásunk, könyvtárhálózatunk a nép szolgálatába szegődött. A könyvekhez fűzött magyarázatok terén is fordulópont állott be: a népet szolgáló, a valóságot tükröző előszavak születtek, s ezeket egyre inkább a marxi-lenini tanítások hatották át.

Az elmúlt években könyvkiadásunk az előszavak terén többé-kevésbé kielégítette az igényeket s a szükségletet. Hibák, hiányosságok azonban még most is találhatóak — ezekről szeretnék írni a könyvtáros szemével —, s egy kicsit az olvasó szívével is.

Tisztázzuk azt a kérdést: kinek van szüksége előszóra? A könyvtáros közvetítő-szerepét figyelembevéve: mindenképp előtte neki és a terjesztőnek. Kézenfekvő, hogy ők minden művet elolvasni nem tudnak, a kötetekhez fűzött magyarázatokat azonban igen. Hogy egy könyvet ajánlani lehessen — ismerni kell a könyv szerzőjét —, mikor és hol élt, jelentős-e, vagy jelentéktelen; tudni kell azt, hogy miről szól ez, vagy az a könyv. A könyvajánlásnak, s az olvasók nevelésének ez elemi követelménye. S kell a magyarázat a tudományos könyvtárak munkatársainak is, bibliográfiák, szöveggyűjtemények, kiállítások összeállítása nagyon megnehezül e nélkül.

S kinek kell még ennél is jobban a magyarázat? A könyv az olvasóért van, az olvasót szolgálja. S jobban szolgál a kötet, ha magyaráz, útbaigazít. Nem egy szépirodalmi kötetnek túlságosan magárahagyja az olvasót, nem ismerteti meg a mű szerzőjének életével, jelentőségével, nem magyarázza a szövegben előforduló nehezebb kifejezéseket, fogalmakat, eseményeket. Több támogatást az olvasónak! Irodalmunk demokratizmusa követeli ezt meg. A több támogatás nem az olvasó agyondajkálása, műveltségi színvonalának lebecsülése, hanem fokozott segítése és nevelése. Ma már egyre kevesebb az olyan ember, aki újonnan keresz-tüllapoz az előszavak s más magyaráza-

tok oldalain. Népünk egyre jobban szomjuhozza a tudást, nem szabad hát magára hagynunk. Kutatósznvedélyében nem bízhatunk eléggé, hiszen a számára érthetlent csak kevés embernek van lehetősége és ideje megfejteni. Számos esemény, fogalom, személy helyes magyarázata pedig semmiféle lexikonban nem található meg.

Persze vigyázni kell. Ne legyen túl hosszú se az előző (kivételek azonban itt is vannak), ne merüljön ki a könyv tartalmának részletes ismertetésében, stílusa legyen világos, közérthető, ne magyarázzon agyon, hanem neveljen önálló gondolkodásra, s elolvasása után kezdjen termékenyítően hatni.

3.

Milyen művekhez kell előző? Mindezekelőtt a klasszikus szépirodalmi művekhez. Ez viszonylag könnyű, hiszen a klasszikus szerzők értékelése már többé-kevésbé kialakult, életrajzuk könnyebben elérhető, életművük lezárt. De a mai életről szóló művek még inkább megkövetelik, hogy minden lehető módon népszerűsítsük, ismertessük őket, a szovjet s még inkább az új magyar irodalom alkotásait. Ezzel tartozunk a mai írók, s az új témájú irodalom segítésének, a kultúrforradalomnak, a szocializmus építésének.

A helyzet persze itt a nehezebb. A mai írók életműve lezáratlan, alkotásaik értékelése sokszor ingadozó, s nem egyszer ellentétesen változó is. Éppen ezért itt az elavulástól különösen menteni kell az előszót, — ha kialakulatlan az értékelés, inkább csak adatokat kell közölni.

Népszerűsítő kiadású művekhez, s ilyen sorozatokhoz (Olcso Könyvtár, Vidám Könyvek stb.) minden esetben kell magyarázat. A szovjet példa itt is követhető, hiszen pl. az Ogonyok-könyvtár minden egyes kötetében — ha más nem — részletes életrajz olvasható a szerzőről. A magyar könyvkiadás e téren már sokat tett.

Erőszakolni, előrángatni persze a magyarázatot sem lehet. Vannak művek, amelyek nem igényelnek előszót. Az irányelv mégis az legyen, hogy — ahol kell s lehet — magyarázzunk, segítsünk, neveljünk.

4.

Az olvasó előtt is nyilvánvaló, hogy a magyarázó-szövegeknek különféle fajtái vannak: előszó, utószó, ajánlás, rövid életrajz, kritikai elemzés s más változat. Használatukra séma nem alkalmazható, — a műnek s a szerző személyének kell a döntőnek lenni. Így pl. kielégítő, hogy Fodor András fiatal költőnk első verses-

kötete végéhez 9 soros rövid életrajzt közölt a kiadó. Groszman elbeszéléskötetéhez azonban már ilyen rövid (24 soros) életrajz kevés. Groszmanról már sokkal több mondanivaló van, s a közölt életrajzból egyáltalán nem tűnik ki e kiváló szovjet alkotó írói nagysága.

A klasszikusok egy-egy művéhez igen sok esetben — s nagyon helyesen — terjedelmesebb elemző-értékelő tanulmányt fűznek kiadójuk. Ez történt Montesquieu *Perzsa levelek* c. műve, s George Sand *Mauprat* c. műve esetében is. Az irodalmilag kevésbé képzett olvasók segítésére azonban helyes lett volna a terjedelmes értékelő előszók mellett időrendi mutatót is közölni az író életéről s koráról — az olvasó így könnyebben áttekinti az író életművét s kapcsolatát kora társadalmával. Különösen régebben élt írók köteteteihez hasznos időrendi mutatót fűzni. Tu Fu régi kínai költő megismerését, verseinek megértését pl. nagy mértékben segíti a kötethez fűzött időrendi mutató a költő életéről.

Jó megoldás az is, ha a kiadó a szerző tollából közöl előszót, melyben az író maga szól életéről, s művéről. Különösen mai íróink népszerűsítését segíti ez az ajánlási forma (pl. Szabó Pál, Tamási Áron új köteteteinek előszavai). Hasznos lenne azonban fiatal íróink első műveihöz is hasonló ajánlást fűzni.

Nem tartom kielégítő megoldásnak azt, ha a kiadó csak a kötet borítólapjának belső oldalán közöl magyarázatot, ismertetést. Bár a könyvtáros, s az olvasó innen is kap hozzávetőleges képet az íróról s a műről, de ez a kép többnyire csak nagyon felszínes lehet. Így van ez Wassermann *Zendülés az úrfiért* c. kötete esetében, ahol a fűlszöveg ugyan utal arra, hogy Wassermann »a német kritikai realizmus egyik legjelentősebb írója«, de hogy miért ilyen jelentős, arra — más előszó s egyéb magyarázat hiányában — nem kap választ az olvasó. Ehhez hasonló a helyzet Laxness *Független emberek* c. köteténél is.

A csak a borítólapon levő magyarázó-szöveg nemcsak a terjedelem szűk volta miatt nem lehet kielégítő. Hanem elsősorban azért, mert a borító hamarosan leszakad a könyvről, vagy elrongyolódik, s a kötet tizedik vagy huszadik olvasója semmit sem tudhat meg ilyen esetben az íróról.

Hasznos lehet a külső borítón levő ismertetés is, de csak akkor, ha szövege — lehetőleg kevésbé felszínesen — magában a kötetben is benn található. Addig is, amíg a könyvkiadók erre a gyakorlatra rá nem térnek, ajánlatos ezeket az ismertetéseket kivágni a borítólapból — s mint nem egy könyvtárban szokásos — a kötéstábla belső lapjára ragasztani. Más

könyvtárak pedig, ezeket albumba ragasztják, s annotált ajánló katalógust hoznak így létre. Ez a megoldás azonban a magyarító szöveget elszakítja a műtől.

Ha a kötet külső borítólapján van recenzió — megállapítható legalább a jó szándék. De mit szólunk olyan esetekben, amikor a kiadó teljesen magára hagyja az olvasót s a könyvtárost — azáltal, hogy semmi magyarítószöveget nem fűz a kötethez. Ísmételtem: vannak művek, amelyek ezt nem is igénylik. De vajon lehet-e minden előző, vagy legalább egy rövid életrajz nélküli útjára bocsátani Ehrenburg *A kilencedik hullám*, Amado *Zsubiabá*, Sadoveanu *Nikora Potkova*, Szimonov *Nappalok és éjszakák*, Aragon *A bázei harangok* c. 1955-ben megjelent műveit? Mindannyian nagy írók, volna mit írni munkásságukról. Az olvasók többségétől nem lehet várni, hogy ismerjék értéküket s tevékenységüket.

Jellemző a következetlenség s a bizonytalanság kiadóink munkájára Thomas Mann most megjelent két művét tekintve. Az egyik műhöz, válogatott novelláihoz Lukács György tollából közöl bevezetőt a kiadó, s kellemes meglepetésként az író levelét a magyar olvasókhoz. A másik műhöz, a *Buddenbrook-házhoz* egy árva szó magyarázat sincsen. Ha író művéhez előző szükséges, Thomas Mann művéhez feltétlenül. Nemcsak azért, mert a mai irodalmi életnek kimagasló személyisége, s következetes anti-fasiszta, hanem mert az utóbbi évek, évtizedek polgári irodalomkritikája eltorzította, félremagyarázta munkásságát.

S tovább megyek. Ebben az évben is kiadtuk Petőfi, Ady, József Attila összes verseit. De egyikhez sincsen életrajz. A verseket megírásuk, illetve megjelenésük rendjében közli a kiadó, de mennyivel jobban megértené az olvasó őket, ha a költők életéről közölt időrendi mutató jelezne, hogy milyen sorsban, milyen társadalmi helyzetben születtek legnagyobbjaink alkotásai. József Attila kötetéhez pedig szinte kínálkozik szívbemarkoló ön-életrajza is.

S még tovább: ha kiadóink munkájának középpontjában a mai magyar irodalomnak kell állnia, miért nem támogatják jobban a mai írókat, s a mai műveket előszóval, méltatással? Rideg Sándorról, Kuczka Péterről, Tersánszkyról, Palotai Borisról, Bárany Tamásról nincs mit mondanunk? S legalább rövid, pársoros életrajzokat közölhetett volna a kiadó most induló fiatal íróinkról (Emberavatás c. elbeszéléskötet), hogy kik ők s merre van hazájuk?

Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy náluk »öregebb« írókról sincs életrajz, vagy más ismertetés, pl. a Virágom, virágom c. népszerűtől vers-anto-

lógiaiban, pedig nem hinném, hogy Petróczy Katát, Amadé Lászlót, Kerényi Frigyest, vagy Somlyó Zoltánt minden olvasó, vagy könyvtáros ismerné.

5.

Röviden néhány szót az ifjúsági könyvek előszavairól is. Nem vitatható, hogy az ifjúsági kötetek az előszavak s más magyarító szövegek terén is sajátos igényűek. A fiatalabb nemzedéket még jobban kell támogatni — előszavak, magyarázatok írásával is. Ezért, s az írók személyét tekintve igen nagy mulasztásnak tartom, hogy Victor Hugo, Gajdar, Bródy Sándor műveihöz az Ifjúsági Kiadó egyetlen szó megjegyzést se fűzött. Helyes lett volna Verne most megjelent kötetében is megemlékezni az író jelentőségéről.

Nem kellene külön hangsúlyozni, hogy az ifjúsági kötetekhez fűzött előszavaknak az ifjúsághoz szólóknak kell lenniük — ha nem akadna itt is hiba. Sok megjelent előző s más magyarázat a fiatalok számára érthetetlen, vagy nem elég világos. Ilyen a Móra *Dióbel királyfi* c. kötet előszava is, amely — a kiadónak a kötés hátlapján feltüntetett jelzése szerint 10—14 éveseknek készült, s mégis ilyen kifejezéseket tartalmaz: *szuggesztív elbeszélés mód, egyivási írói mozgalom stb.* Az előző *negyvennyolcas szemléletről, Bach korszakról* beszél, anélkül, hogy e fogalmakat megmagyarázná. Emellett egész hangneme nem eléggé közvetlen, nem a gyermekek nyelvén szól. S ez csak egy a sok közül.

6.

Szeretnék röviden kitérni a művekhez fűzött jegyzetek kérdésére is. Nem vitás, hogy e jegyzetek megkönnyítik, zökkenésmenesebbé teszik az olvasást. Vitatható, hogy a lapalji jegyzetek a helyesebbek-e, vagy a kötet-végiek, egy azonban biztos: e magyarító szövegek is elmélyítik, kiterjesztik az olvasó műveltségét, történelem-ismeretét, — hozzájárulnak a szórakozva-tanuláshoz.

Legtöbb kiadványunkban bőséges magyarázatot találunk az ismeretlen, vagy nehezen érthető fogalmakra, eseményekre, személyekre. Bőséges jegyzetanyag közöl a Magvető kiadó egyes kiadványaihoz (Móra: Hannibál föltámasztása. 1955., Tompa: Válogatott versek. 1955.), szintűgy a Szépirodalmi Könyvkiadó (Mikszáth: Két választás Magyarországon. 1955.), s az Új Magyar Könyvkiadó (Ehrenburg: A kilencedik hullám. 1955.) is. Más kiadványaikból azonban szinte teljesen hiányoznak a jegyzetek — bár nagy szükség lenne rájuk. Pl. Amado *Zsubiabá* c. regényében megmagyarázatlan maradt a makumba, mungunza, min-

gau, nago szó. Montesquieu *Perzsa levelek* c. művében összesen 4 lapalji jegyzet található, s megmagyarázatlan: szociniánus, prozelita, mullah, hadzsi, gebra, troglodita, okkult tudomány, Gusztságpe, Nagymogul, Zoroaszter, Szemiramisz stb. Összesen két magyarázó jegyzetet találtam Thomas Mann novelláskötetében; megmagyarázatlan: metafizikai gondolat, bizantinizmus, gérokk, dépendance, nocturne, epikureus, Szibillák, Porphirius, Andromeda stb., francia- és olasznyelvű szövegek nicsenek magyarra fordítva (pl. a II. köt. 178, 225, 249 stb. lap-

ján), kevés a jegyzet Aragon *A bázei harangok* c. regényében is (jegyzet nélkül: corneilli dilemma, arbiter elegantiarum, Etoile, Shylock, Rodin, Lesseps, Jaurés, Van Dyck stb.) A példákat még sorolhatnám, de ennyi is elég.

Az itt felvetett kérdések vonatkoztathatók sok tekintetben a nem szépirodalmi jellegű alkotásokra is — politikai, történelmi, természettudományos művekre. Jó lenne, ha e területek értői is — írók, lektorok, könyvtárosok és olvasók — hozzászólnának e kérdésekhez.

B. Szilágyi János

Pillanatképek a múltból

CSAK HOLTÁBAN ÉS CSAK A TEMETÉS NAGYSÁGA SZERINT

A Horthy-idők egyik nagy kiadójának vezető gondolata volt, hogy magyar írók lehetőleg csak holta után kell kiadni. Vonatkozott ez elsősorban az összegyűjtött sorozatos művekre. Ez axiomáját a következőképpen indokolta: *Előszó*: a halott tiszteletdíja lényegesen kevesebb. Az özvegy tájékozatlan és gászol, a halott hallgat, nem tiltakozhat és a szerzői jogdíj így a kiadóra előnyösebben alakul.

Másodszor: a halál komor fenségét kísérő pillanatnyi részvét kihasználható. Az író mintegy a kiadó számára hal meg. Nagyobb jelenséget nagyobb, kisebbet kisebb, de a halált a tájékozatlan olvasók részéről mindenképpen bizonyos részvét kíséri. Az író, ha már életében nem is, holtában érdeklődést kelt műve iránt; kétszeresen, ha a halál hirtelen, vagy éppen önkéntes. Azaz, ha az író

halálán túl megtette a kiadónak azt a szívességet, hogy hatásos, vagy kevésbé hatásos öngyilkosságot követett el.

Harmadszor: A sorozat példányszáma a részvét nagysága szerint alakul. Ennek egyik csalhatalatlan fokmérője a temetésen résztvevők száma. Eppen ezért a jó kiadó buzgón elkíséri íróit utolsó útjukra. Ez nála nemcsak, s nem is elsősorban, búcsú, a végtisztesség megadása, hanem kiadói terepszemle, melynek fáradsága busásan megtérül. Egy alkalommal, egyik írónk temetéséről fekete gyászruhájában visszatérve, kiadónk ráborult a házitelefonra. Zokogás helyett azonban ily szavak hagyták el fogai sövényét: Most jövök a temetőből, X műveinek további nyomása azonban leállítandó, a példányszám egyharmadára csökken, alig voltak a temetésen...

Katona Jenő

AZ ÍRÓ ÉS HAZÁJA

Valamikor a világ egyik legelterjedtebb képeslapja volt a németnyelvű Gartenlaube. Ebben a lapban jelent meg Jókai Mór egyik regénye is, ezzel a címmel: »Was die Kammerzophen erzählen«. Magyarul: »Amit a szobacicák mesélnek.« Jókai állítólag mindjárt németül írta meg a regényt, amely sohasem jelent meg magyarul, bár barátai noszogatták, hogy fordítsa le magyarra és adja ki.

— Ugyan — válaszolt Jókai — ezzel a fáradsággal megírok három új magyar regényt.

A német közönségnek és a Gartenlaube szerkesztőinek annyira tetszett a szórakoztató olvasmány, hogy a folyóirat nyílt levelet intézett Jókaihoz, amelyben felszólította, költözzék Németországba és a Gartenlaube háromszorannyi írói jövedelmet biztosít számára, mint amennyit Magyarországon keres.

Jókai a »Hon« című napilap hasábjain felelt a németországi újság felhívására. Így:

— Én egy kis nemzet szerény jövedelmű fia vagyok, de egész Németországért nem hagynám el szeretett hazámat.